

DOMESTIC DEXTERITY AND CULTURAL POLICY

The Idea of Cottage Industry and Historical Experience in Finland from the Great Famine to the Reconstruction Period

YTM, TaM Eliza Kraatarin kulttuuripolitiikan/valtio-opin alaan kuuluvan väitöskirjan ”Domestic Dexterity and Cultural Policy. The Idea of Cottage Industry and Historical Experience in Finland from the Great Famine to the Reconstruction Period” tarkastustilaisuus pidettiin Jyväskylän yliopistossa 16 January 2016. Vastaväittäjänä toimi yliopistonlehtori Juri Mykkänen (Helsingin yliopisto) ja kustoksena oli emeritaprofessori Anita Kangas (Jyväskylän yliopisto).

Suuret runoilijat ja kirjailijat onnistuvat toisinaan kirjaamaan merkittäviä havaintoja ihmisenä olemisen ääreltä. Marcel Proust käsitteli aikoinaan ansiokkaasti kokemusta ajan kulusta ja menneisyyden jäämisestä menneeksi moniosaisessa romaanisarjassaan *Kadonnutta aikaa etsimässä*. Toinen sananiekka, Gösta Sundqvist, tiivistä olennaisen yhteen lauluistaan: ”Jos etsit kadonnutta aikaa, jotain josta jouduit luopumaan, liian usein huomaat, ei se totta ollutkaan.” Tässä virkkeessä tiivistyy paljon olennaista myös kotiteollisuusaatteesta, mutta tarkastellaan teemaa nyt hieman lähemmin.

Syyskuussa 1944, kun aselepo Suomen ja Neuvostoliiton välillä saavutettiin, alkoi kiireellinen rauhan palaamisen aika. Sitä leimasivat paitsi kotiinpaluun ajatus, myös kotien menettäminen ja kodittomuus. Sitä leimasivat puute ja niin elintarvikkeiden kuin erilaisten materiaalienkin säännöstely. Maahan tulevien pakolaisten vastaanottoon ja muiden asuntoa tarvitsevien ihmisten tilanteeseen keskityttiin pikimmiten erityisissä asutuskomiteoissa. Maaseudun asuttamiseen vaikutti voimakkaasti keväällä 1945 läpi viety maanhankintalaki, jonka seurauksena Suomeen perustettiin yli sata tuhatta uutta pientilaa.

Jälleenrakennuskaudesta tulikin vilkkaan komiteatyöskentelyn aikaa. Marraskuussa 1944

perustettiin myös Kotiteollisuustuotantokomitea, joka jäsenistönsä vahvaan asiantuntemukseen nojautuen otti tehtäväkseen muun muassa kotiteollisuuskurssien järjestämisen sekä yleensä kotiteollisen pientuotannon alan kehittämisen sodanjälkeisissä olosuhteissa.

Kotiteollisuustuotantokomitea katsoi, että yhteiskunta oli jälleen kohdannut kriisin, johon täytyi vastata käytännönläheisesti, jokaisen hädästä ja pulasta kärsivän oman, kotoisen kätevyiden tasolla. Komitea katsoi, että oli viisasta turvautua konstiin, joka oli koeteltu jo monta kertaa aiemmin kato- ja pulavuosien aikoina: jokaisen oli syytä turvautua omaan apuunsa, omiin kädentaitoihinsa.

Mietinnössään komitea antoi vahvan historiallisen viitteen siitä, kuinka kotiteollisuus muodosti läpi vuosikymmenten kestävä yhteiskunnallisen puskurin, jolla selvittäisiin erinäisistä vaikeuksista. Komitea vetosi historiallisiin auktoriteetteihin, jotka 1940-luvulla oli omaksuttu kansallisiksi merkkihenkilöiksi: se vetosi Lars Gabriel von Haartmaniin, Johan Vilhelm Snellmaniin, Agathon Meurmaniin, Sakari Topeliukseen ja vielä Uno Cygnaeukseenkin. Komitean mukaan kaikki nämä henkilöt olivat olleet luotsaamassa kotiteollisuutta sille yhteiskunnassa kuuluvaan tärkeään sijaan.

Historiallinen näkökulma yhteiskuntaan ja politiikkaan, myös historiaan itseensä, on aina kiinnostava ja puhutteleva; ihminen on historialliseen ajatteluun kykenevä olento. Historiallisen tiedon avulla luodaan käsitystä yhteiskuntien muodostumisesta ja muotoutumisesta. Historiallinen tieto tukee myös pienempien yhteisöjen sekä yksilöiden käsitystä itsestään. Se on tietoa, johon usein tukeudutaan, kun suunnitetaan ajassa; kun tulkitaan, mistä on tultu ja kun tehdään päätöksiä siitä, mihin suuntaan lähdetään.

Ihmisen toiminta jättää jälkeensä merkkejä. Nähdään muinainen hautaröykkiö tuolla, ajansyövä virstanpylväs tuolla ja maisemaa halkova rautatielinja tuolla – kaikki ihmisen toimintaa eri aikakerrostumissa kuvastavia merkkejä. Historialliset merkit ovat kuitenkin usein monitasoisia, eivätkä ne aina hahmotu selkeinä. Selvyyden ja paremman ymmärryksen saamiseksi tarvitaan tutkimusta. Historiallinen tieto ikään kuin muodostaa karttaa ajallisesta maisemasta, ja myös historiasta tehtävät väitteet toimivat ikään kuin merkkeinä, jotka ohjaavat lukijaansa.

Tutkimuksessani kotiteollisuusaatteen historiasta väite alan aiemmista edustajista toimi historiallisena merkinä – käsitteen itsensä lisäksi. Niiden avulla lähdin selvittämään kotiteollisuuden aate- ja kulttuurihistoriallista kerrostuneisuutta. Lähdin tutkimaan, mistä kotiteollisuudessa oli kysymys yhteiskunnallisena, erityisesti käsityön ja muotoilun historiaan liittyvänä kulttuuripoliittisena ilmiönä. Mitä olivat aatteen kulttuuriset ja poliittiset taustat? Ketkä olivat pyrkinneet kotiteollisuutta edistämään?

Kävi pian ilmi, että komitean väite J. V. Snellmanin osuudesta kotiteollisuuden edistämässä ei ollut vailla historiallista evidenssiä. Snellman toimi senaatin valtionvarainoitus-kunnan johdossa 1860-luvun vaikeina katovuosina. Juuri hän ajoi läpi kotiteollisuutta osaksi kriisipolitiikkaa: hallaöitten vuoksi elantonsa menettäneiden tulisi turvautua ennen kaikkea omaan apuun, eikä odottaa vastikkeettomia vilja-avustuksia valtiolta. Mitä tahansa käsitöitä maarahvas vain kykenisi tekemään, niitä oli tehtävä. Olisi osoitettava oma-aloitteista yritteliäisyyttä. Pulan ja hädänkin keskellä yksilön olisi unohdettava oma kärsimyksensä ja nostatettava

henkensä kansalliselle tasolle. Olisi löydettävä uhrimieltä kansallisen kilpailukyvyyn kasvattamiseen.

1860-luvun katovuosina nälkäkuoleman alttarille kannettiin komea uhri. Aliravitut ihmiset menehtyivät herkästi kulkutauteihin. Ahtaissa köyhäintaloissa nääntyneet ihmiset, joukossa paljon myös lapsia, tuskin jaksoivat ryhtyä kotiteollisuuden harjoittajiksi. Kuolleiden lukumäärää laskettiin myöhemmin sadoissa tuhansissa.

Suomen 1860-luvun suuret nälkävuodet on tunnustettava kollektiivisena traumaattisena kokemuksena. Ei vain siksi, että pulan ja köyhyyden kokemus kosketti suoraan niin monia, vaan myös siksi, että kokemusta on jaettu ja toistettu sukupolvien ketjussa. Tapahtumia on tutkittu ja tulkittu monin tavoin. Muistitietona on koottu kertomuksia vääryyksistä hätäavun jakelussa ja kokemuksia joukkokuoleman ääreltä. Toisaalta on esitetty tiivistäen, että pulaa ratkaistiin valtiontalous edellä. Inhimillinen kärsimys oli valitettava seikka kehittyvän markkinatalouden tiellä.

Snellmanin fantastisesta kokeilusta haluttiin ottaa kuitenkin opiksi, ja ajatus kotiteollisuudesta jäi elämään. Perustettiin komitea selvittämään asiaa. Se teki esityksen, että maahan perustetut kansakoulut muokattaisiin kotiteollisuuskouluiksi – kaipasihan maarahvas enemmän harjaannusta toki työtaidoissa kuin kirjasivistyksessä. Vuonna 1875 järjestettiin ensimmäinen yleinen kotiteollisuusnäyttely Helsingin Kaivopuistoon esikuvanaan Euroopan suuret teollisuusnäyttelyt.

Esikuvia oli luotava, sillä orastavan teollistumisen hengessä haluttiin saada Suomi nousuun myös jokaisessa maalaispitäjässä. Tätä esikuvaa pyrkivät luomaan helsinkiläiset säätyläismiehet, erityisesti niisanotut dagbladistit, ruotsinkieliset, uudistusmieliset liberalismiin kannattajat.

Seuraavina katovuosina kotiteollisuutta sovellettiin jo määrätietoisemmin muun muassa Hätäavun keskuskomitean kautta. Vuosisadan vaihteessa aktivoitui yhdistystyöskentely, joka johti alan keskusorganisaation perustamiseen. Suuren kotiteollisuuskomitean työn pohjalta sai vuonna 1908 alkunsa myös alan viranomaishallinto.

Kotiteollisuus näyttäytyi säätyläis- ja virkakulttuurille läheisenä ja etenkin uuden liberaali- puolueen ja sen jäsenten, nuorsuomalaisten ratkaisuna kansan kokemaan epävarmuuteen, joita niin kutsutut ”sosiaaliset kysymykset” ja ”torppariongelma” aiheuttivat. Jopa tolstoilaisuutta mukailien ajateltiin, että yhteiskuntarauha säilyisi, kun vailla elantoa kulkevat maattomat sidottaisiin pientiloille, joilla he voisivat rauhallisesti askaroida maa- ja käsitöiden parissa.

Jatkosodan jälkeisessä tilanteessa toistuivat paitsi ajatus uutta kotia etsivien ihmisten asuttamisesta viljelijöiksi pienille asutustiloille myös ajatus kotiteollisuuden harjoittamisesta itseapuna ja sen merkityksestä yhteiskuntarauhan säilyttäjänä. Alan julkaisun, *Kotiteollisuus*-lehden kirjoituksissa vedottiin suurten nälkävuosien muistoon ja historialliseen kokemukseen.

Kotiteollisuutena harjoitetusta käsityöstä ja keskustelusta sen ympärillä muodostuikin erityinen muistamisen ja unohtamisen väline. Sekä pulan että sodan aiheuttamia menetyksiä käsiteltiin kotiteollisen käsityön yhteydessä. Kotiteollisuus ei näin ollut vain käytännöllinen keino pulan lievityksessä vaan siihen liittyi myös laajempi menetyksen, traumaattisten historiallisten kokemusten käsittely.

Historiallisen tietoisuuden käsittelystä muodostui tärkeä kotiteollisuusaatteen sisältö. Huomio ei kohdistunut vain konkreettisiin menetyksen kokemuksiin, vaan kotiteollisuusaatteen liittyneet, ilmeisen nostalgisoivatkin käsitykset menneisyydestä kuvastivat kokemusta menneisyyden menettämisestä – siis kaipuuta kadonneeseen aikaan.

Historioitsija F. R. Ankersmit on eritellyt historiallisen kokemuksen monitasoisuutta. Hän kuvaa yhteiskunnallisiin käännteisiin liittyvää menetyksen tunnetta subliimin, ylevän historiallisen kokemuksen käsitteen avulla. Tällainen menetyksen kokemus on liitetty erityisesti murrokseen teollistumisen aikakauden myötä.

Muistaminen ja unohtaminen ovat kytköksissä toisiinsa. Yksilökohtaisen trauman käsittelyn tasolla voi ilmetä amnesia, menetyksen kohdanneen ihmisen identiteettiä suojeleva muistinmenetyks. Yhteiskunnallisia käännteitä ei kuitenkaan voida sulkea pois tietoisuudesta, vaan niiden aiheuttamia menetyksen kokemuk-

sia ja muutoksia on käsiteltävä ja omaksuttava käsityksiin yhteiskunnasta. On kuitenkin ominaista, että kadonneen ajan menetystä käsitellään myös reaktionäärisesti, ikään kuin pyrkien tuottamaan menneisyyttä takaisin nykyisyyteen. Kyse ei tällöin ole pelkästään nostalgiaasta vaan myös politiikasta.

Tässä suhteessa kotiteollisuusaate on historiallinen esimerkki. Lehtikirjoituksissa toistui usein vertauskuva kotiteollisuudesta kulttuurisena siltana, siitä kuinka perinteeseen pohjaavien käsitöiden tekeminen rakentaisi yhdyssiteen menneisyyden ja nykyhetken ja tulevaisuudenkin välille. Idea käsityöstä kulttuurista jatkuvuutta tuottavana tekijänä on nähtävissä hyvin inhimillisenä keinona pitää yllä eheyden tunnetta sodanjälkeisten vuosien murroksellisena aikana. Tähän ideaan sisältyi kuitenkin myös kotiteollisuusaatteen poliittinen jatkumo, johon liittyi ideaalikuva hierarkisesta yhteiskuntarauhasta ja topeliaaninen ihanne salomailla kotiteollisuutta harjoittavasta torpparista, sittemmin pienviljelijästä.

Näin kotiteollisuudesta, joka 1900-luvun alussa vakiintui osaksi suomalaista modernia poliittista käsitteistöä, muodostui myös iskunaan, joka kattoi sekä ideaalin omillaan selviytyvän, omavaraisen pienviljelijän elämäntavasta että käsityöhön pulakokemuksien myötä liitetyn kokemus- ja kulttuuriperinnön.

Kun kotiteollisuuspolitiikat komiteatyösään ja sen ohella lehtikirjoituksissaan pyrkivät luomaan käytännöllisiä keinoja pienviljelijöiden kotiteollisuuden harjoittamisen kehittämiseksi, heidän huolenaan oli pikemminkin tietynlaisen maaseutukulttuurin ja elämäntavan säilyttäminen – siis kotiteollisuusaatteen mukainen kulttuuriperintötyö – kuin pienviljelyn taloudellisen kannattavuuden nostaminen sinänsä.

Onkin arvioitu, ettei kotiteollisuus tuonut erityisen merkittävää leivän lisää. Paremminkin se muodosti kulttuurisen strategian, kulttuuripoliittisen keinon käsitellä yhteiskunnallista ja kulttuurista murrosta – työstää kadonneen ajan tuottamaa menetyksen tuskaa. Tätä strategiaa pyrittiin jalkauttamaan etenkin maaseutuvaltioston parissa neuvomalla heitä ylläpitämään käsityksiä aidosta kansanomaisesta kulttuuris-

ta kotiteollisuutta harjoittaen, kotiteollisuuden muistoa ylläpitäen.

* * *

Reilu sata vuotta sitten kansainväliset talouden konjektuurit ja muuttuvat tuotannon ja työn-
teon suhteet tihensivät ihmisten työssään ja elämässään kokemaa epävarmuutta. Kotiteol-
lisuudesta toivottiin ihanteellista keinoa, jolla epävarmuutta tai suoranaista köyhyyttä häpeän-
tunteineen kokemaan joutuneet ihmiset ratkai-
sivat ahdinkonsa näppärästi itse. Kiitokseksi he saivat suitsutusta paitsi kätevyystään, myös alamaisesta nöyryydestä, kansallisesta uhrimielialasta tai ylipäättään kyvystä selviytyä hengissä omin nokkinensa, joskin tosin veroja maksaen.

Tällaisissa asenteissa nähtiin toki elitististä ylenkatseellisuutta ja luokkakysymys, johon haettiin ratkaisua työväen järjestäytymisestä, eikä maaseudun rauhassa kimpiaistioita kokoillen tai vyyhdinpuuta pyöritellen. Epätasa-arvoisia yhteiskuntasuhteita haluttiin yhtäältä oikoa ja toisaalta ylläpitää – vaikka väkisin.

Kotiteollisuusaatteen perintö on eittämättä vaikuttanut suomalaiseen käsityökulttuuriin. Se on voinut korostaa kädentaitojen ja käsityöperinteiden itseisarvoa ja käsityöyrittäjyyden elämäntapaisuutta. Toisaalta se on voinut vaikuttaa myös negatiivisesti, käsityötuotteiden arvostusta heikentäen. On mieluummin maksettu designista kuin käsityöstä. Vuosikymmenten saatossa käsityön suosio on kuitenkin elänyt nousuja ja laskuja. Käsityöyrittäjät ovat myös harjaantuneet luovimaan yrittäjinä ja soveltamaan muun muassa design-painotteista brandaamista työssään.

Nykyisessä pitkittyneessä taloustaantu-
massa ja laajemmassa tuotannon ja työn-
teon suhteiden murroksessa on puhuttu silpputyön lisääntymisestä. Voikin sanoa, että nykyajan kotiteollisuuden harjoittajat kohtaavat työn ja elämän epävarmuuden mac-tietokoneen kelmeässä valossa muun muassa grafiikka- ja kuvankäsittelyohjelmistojen parissa.

Kotiteollisuuden harjoittajan kategoria on liudentunut ehkä ihaillustakin freelance-työstä itsensäyöllistämiseen ja edelleen keskusteluun

pakkoyrittäjyydestä. Elääkö J. V. Snellmanin, niinkutsutun Rautakouran henkinen perintö yrittäjyyden ihanteellisuutta korostavassa puhunnassa? Mentaliteettihistoriallinen Faradayn hääki, poliittinen jatkumo on hyvin tutun näköinen: sen muodostaa glorifioitu yksin selviytymisen eetos, asenne joka näyttää pyrkivän oikeuttamaan myös puutteita yksinyrittäjän sosiaaliturvassa.

Eletäänkö siis yhäti nälkävuosien muiston hämärästä nousevasta historiallisesta kokemuksesta, joka toistaa kansallisen sisun ja uhrimiehen tarvetta, keskus- ja hierarkiajohtoista luovan tuhon ja uudistumisen lupauksia ja käsittepoliittista höyläämistä, joka siirtelee ihmisiä työnteon ja kotiteollisuuden kategoriasta toiseen?

Väitöskirjassani nostin tutkimusasetelmani havainnollistamisen välineeksi surrealismiin suomalaisen airueen, Otto Mäkilän teoksen *He näkevät mitä me emme näe*. Teos on vuodelta 1939. Maalaus kuvaa kolme figuuria horisonttilinjalla. Maalauksen katsojan kannalta muodostuu asetelma, jossa kuvatut ihmishahmot voivat nähdä horisonttilinjan taakse – he siis näkevät jotain, mitä me emme näe. Tutkimuksessa käytin tätä asetelmaa muun muassa vertauksena historiantutkimuksen vaillinaisuudelle. Mennyt voidaan selvittää, kirjoittaa historialliseksi tiedoksi, ja historiallisia lähteitä voidaan tulkita uudelleen. Aika entinen ei kuitenkaan koskaan enää palaa, emmekä sen vuoksi voi palauttaa menneisyyttä tutkimustakaan varten. Jää tulkinaksi, mitä historialliset toimijat mielestään näkivät; mikä loi heille taustat ja pontimet, joiden pohjalta he tekivät kehitysehdotuksia ja poliittiskaratkaisuja.

Mäkilän teoksen kiehtova piirre on myös se, että kuvan figuurit seisovat ikään kuin vastavalossa. Jää katsojan varaan pohtia, ovatko hahmojen kasvot suuntautuneet menneisyyden valohämyyn vai kohden tulevaisuuden reunalla seisovaa katsojaa. Myös kotiteollisuuden kehittäjät hakivat neuvoa menneisyydestä, mutta toimivat kohti tulevaisuutta.

Ihminen on historiallinen olento, toisaalta omaan sukupolvisuuteensa sidottu, toisaalta tulevaisuuteen tähyävä. Voimme tutkia menneisyyttä ja pyrkiä saamaan selville, mitä historialliset toimijat mahtoivat omissa men-

neisyystulkintoissaan nähdä ja millaiseksi he kuvittelivat suunnittelemansa tulevaisuuden. Menneisyyden tarkastelu toimii kuitenkin myös peilinä sen selvittelyyn, mihin toimintamme ja ratkaisumme pohjaamme, millaista tulevaisuutta tuotamme. Millaisena näemme sen kokemus-tilan ja tulevaisuushorisontin, joiden luomassa ajallisessa maisemassa itse suunnistamme?